

A vidék változó képe Erdélyben

Románia 2007-es EU-s csatlakozása nemcsak politikatörténet szempontjából számít korszakhatárnak, hanem a társadalmi élet szinte minden területére kihatott, a vendégmunkások célország-választásaitól (migráció) kezdve az itthonmaradottak gazdálkodási (pl. földhasználat) és életvezetési szokásaiig. Még a hagyományos kultúra használatának új formái (örökségalkotás, örökséghasználat) is az Uniós szabályozások és minták hatása/nyomása alatt alakulnak (vö. Jakab–Vajda 2018). Ahogy Gagyi József találóan megfogalmazta, a mozgási tér kitágulása és az uniós pályázati rendszer által nyújtott nagyobb mértékű pénzforrások elérhetővé válása révén elindult/felgyorsult az infrastrukturális környezet átalakulása, új gazdálkodási és életvezetési stratégiák honosodtak meg és állandósultak, új tárgyvilág épült fel, új kapcsolatok jöttek létre, új vágyak és új interpretációk születtek (vö. Gagyi 2009a).

Kérdésként merül fel, hogy a falusi települések gyors infrastrukturális átalakulása, a gazdálkodás és a jövedelemszerkezet változása és a társadalmi rétegződés, a megváltozott gépi környezet (a gazdálkodás megváltozott gépei, a személyi gépjármű, vagy az intim, családi környezetben a számítógép és a mobiltelefon), azok használata, funkciói milyen hatással vannak a vidéki életmódra, a gazdasági stratégiákra és a tájhasználatra, a közösségek kommunikatív és kulturális emlékezetére, biografikus narratíváira, narratív viselkedésére, a tágran értelmezett hagyományokra. Ezek a kérdéseknek a néprajzi vizsgálatára Erdély vonatkozásában ugyanis máig nem került sor.

Az erdélyi néprajzkutatás ugyan jelezte és rögzítette a hagyományos paraszti társadalom és a gazdálkodó falu átalakulásának tényét, de rendre elmaradt annak megválaszolása, hogy mivé alakult az új, európai uniós csatlakozást követő, modernizációs hullám nyomán születő vidék? Menyiben maradtak érvényben a hagyományos paraszti kultúra esetében tapasztalható, a táji tagoltságból adódó különbségek? Vagy az egyes régiókra jellemző mentalitások történeti beágyazottsága annyira erős, hogy képes ellenállni a fogyasztásra berendezkedett globális folyamatok uniformizálásra törekvő hatásainak.

A 20. századi paraszti társadalom átalakulását vizsgáló néprajzi kutatások azt mutatják, hogy a 20. század közepén, az úthálózat kiépülése és a közlekedés fejlődése, intézményesülése (vasúthálózat, rendszeres buszjáratok) kihatott a falusi lakosság mobilitására, sok esetben kétlaki életformák kialakulását eredményezte (vö. Gagyi 2009b). A 20. század végén lezajlott nagy társadalmi-gazdasági átalakulás pedig a dekollektivizáció, a visszaparasztosodás és a demodernizáció, jegyében zajló folyamatokat eredményezett, melyek régióként eltérő forgatókönyvek mentén zajlottak.

A médiakutatók pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy az internet, a számítógép és az okostelefon elterjedése a globalizáció helyi változatait a glocalitást teremtette meg. Az viszont kérdés, hogy mindez mit is jelen a kultúra, a gazdasági szerkezet, az egyéni és közösségi identitás és a mindennapi élet szervezése felől nézve?

Hermann Bausinger úgy érvel, hogy a „horizont elmozdulása” azzal a következménnyel jár, hogy a hagyomány, amire eddig úgy tekintettek, mint ami a világot

szervezi, elveszíti általános érvényességét (vö. Bausinger 1995: 81–83). A hagyományos paraszti környezet megbomlása/eltűnése, a gazdasági szerkezet átalakulása, a hagyományok és azok normatív erejének feloldódása a falu – mint önálló identitással rendelkező társadalmi szervezet – eltűnését eredményezte. Ehhez hasonló következtetésre jutott Alexander V. Chayanov is, aki a *Paraszti gazdálkodás elmélete* című könyvében a falu eltűnésének okát elsősorban a modernizációban látta. Megközelítésében a harmadik világ elmaradottságát nem a modernizáció lassúságával, hanem a modernizáció folyamata során létrejött függőségi viszonyokkal magyarázhatóak (Chayanov 1986). Terry Marsden pedig a falusi települések átalakulásának a fent említett folyamatairól azt írja, hogy az önellátásra berendezkedett faluból fogyasztásra berendezkedett vidék lett (Marsden 1999). Kovách Imre pedig a vidéki társadalom átalakulásának 20. századi folyamatát összefoglaló munkájában azt írja, hogy vidéknek nevezzük azt, ahol nincsenek parasztok, csak a parasztság emlékezte, különböző formákban, intézményekben (Kovács 2012).

A kötet a 2018. szeptember 21-én Gernyeszegen, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetével és a Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékével közösen szervezett, *Párhuzamos ruralitások. A vidékiség formái Erdélyben – a KJNT vándorkonferenciája* című konferencia¹ előadásaiból közöl válogatást. Szakmai fórumunk a Társaság vándorkonferenciáinak tematikáját folytatta. A kulturális gyakorlatok és reprezentációk (Ilyés–Jakab szerk. 2013), a helyi örökség használatának és e megjelenítésének kérdése (Jakab–Vajda szerk. 2016), ezeknek a reprezentációknak és hagyománykonstrukcióknak az őrzését, termelését és megjelenítését egyaránt kiszolgáló és felügyelő archívumok (Jakab–Vajda szerk. 2017), a néprajzi örökség paradigmáinak, társadalmi, kulturális valamint mediális kontextusainak vizsgálata (Jakab–Vajda szerk. 2018) után a vidék fogalmának és a vidéki környezet átalakulásának napjainkban zajló, tehát nagyon is időszerű kérdésköre kapcsán biztosítottunk szakmai keretet a tapasztalatcserére.

A konferencia az erdélyi vidékkel és vidékiséggel kapcsolatos recens kutatásokat kívánta bemutatni, az eddig elért eredményeket és tapasztalatokat összefogni. Az elhangzott előadások az átalakult földhasználat, a megváltozó gazdasági és szociális kapcsolatrendszer, a népességmozgások, az új kapcsolatkeresési stratégiák, valamint új – esetenként virtuális – közösségformák kérdéskörét vizsgálta. Azt kívántuk megérteni, hogy az eltérő fejlődési ívet bejáró régiókban a közösségek a közelmúlt változásait milyen dinamikák mentén élték meg és értelmezték, ezek a változások milyen állapotokat – hasonlóságokat és különbségeket – eredményeztek mindennapi kultúra, a társadalmi viszonyok és a gazdasági stratégiák területén.

Ennek megfelelően a konferencia előadásai a változó ruralitások három dimenziójára kívántak fókuszálni: 1. kulturális dimenzió: identitás, hagyományörzés hagyománytalanítás, örökségesítés, globalizálódás; 2. társadalmi dimenzió: átalakult

¹ A konferencia a *Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi kistérségben* című (K 120712) NKFIH-kutatás keretében valósult meg, támogatói a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alap voltak.

kapcsolatrendszer, népességmozgások, új kapcsolatkeresési stratégiák, valamint új – esetenként virtuális – közösségformák; 3. gazdasági dimenzió: vidéki gazdálkodás átalakulása, projektalapú fejlesztések, modernizáció, gazdasági migráció, egyéb egyéni és közösségi stratégiák.

A kötetben elméleti igényű tanulmányok és esetelemzések egyaránt helyet kaptak. Vajda András a falusi közösségek és változó lokalitások néprajzi-antropológiai megközelítéseit, a gazdálkodói stratégiákat, a változó és változatos, párhuzamos és különidejű mentalitásokat elemzi. Balogh Balázs és Fülemile Ágnes a Kalotaszegen folytatott több évtizedes terepmunkájuk tapasztalataira alapozva a többszínű etnográfia (*multi-sited ethnography*) módszertani kérdéseit járják körül. Kovács Barna a megélt tér fogalmának elméleti hagyományait mutatja be; a materiális és a mentális tér elméleti feltevéseit egy Marosvásárhely agglomerációjához tartozó település urbanizációs/infrastrukturális fejlődésének elemzésével ellenőrzi. Gagy József a földhöz való viszony megváltozását írja le. A szerző a földhasználat kapcsán a föld szimbolikus szerepének kiüresedését, deszakralizációját olyan fordulópontként értelmezi, melynek következtében a vidéki lakosság legnagyobb része a földdel való szimbolikus kapcsolatból végérvényesen kilépett, azt meg is tagadta. Peti Lehel egy mezősegi település jelenleg követett gazdasági stratégiáit elemzi, kiemelt figyelmet fordítva a gazdaságok jövedelem-szerkezetének bemutatására. Szilágyi Levente egy szatmári falu piacozási gyakorlatait kutatta; három család gazdasági stratégiáinak és társadalmi attitűdjeinek elemzésén keresztül mutatja be az átmeneti, útkereső időszakot. Simon Zoltán tanulmánya az Alsó-Nyárad mentén található települések magyar–cigány kapcsolatrendszerének és a közösségek aktuális társadalmi-gazdasági kapcsolatrendszerének feltárására vállalkozik. Nagy Ákos a falu szocialista átalakításának két esetének vizsgálata/bemutatása révén tulajdonképpen a hagyományos rurális közösségek felszámolásának a kommunizmus időszakában elkezdődő, de hatásaiban máig tartó két típusát mutatja be. Sárosi Blága-Ágnes a rurális elit vidékfejlesztési szerepét értelmezi, bemutatva az elit identitásának és térhez való viszonyulásának összetevőit. Biró A. Zoltán a székelyföldi térség innovatív agrárkezdeményezéseinek társadalmi beágyazottságát vizsgálja a strukturális mintázatok, a gyakorlati eljárások és a narratív (diszkurzív) formák alapján. Bodó Julianna a munkamigráció kérdéskörét kutatva vizsgálja annak hatását a székelyföldi rurális közösségekre. Balatonyi Judit a külföldi munkavállalás gyimesi értelmezéseit elemzi, a migrációt meghatározó helyi diskurzusok formálódását, gazdasági, társadalmi és kulturális összefüggéseit mutatja be. Kotics József a zabolai cigány–magyar kapcsolatrendszer kétévtizedes változásfolyamatát kutatja, a kapcsolatviszonyok változásait a lokális együttélési modellek jellemzésén, az egymásról formált kép változásain, a cigány csoportok belső tagoltságán, és a vallás integrációs folyamatban betöltött szerepén keresztül ismerteti. Bali János a Kárpát-medencei református falusi közösségekben végzett terepkutatás eredményeit ismerteti, a vallás és az egyház közösségekre gyakorolt hatásaira, közösségszervező munkájára fókuszálva. Kiss Dénes egy Maros megyei kastély revitalizációjához kötődő diskurzusokat, a helyi közösségnek a kastéllyal kapcsolatos attitűdjeit és vélekedéseit elemzi. Szabó Lilla pedig a Kalotaszegi Magyar Napok néven évente megrendezett (hagyományörző)

fesztivált mutatja be. A szerző azt a folyamatot vizsgálja, melynek során a kalotaszegieként azonosított, kalotaszeginek mondott (elsősorban népi) örökség egyrészt megadott forgatókönyv mentén történő bemutatására (hagyományteremtés) másrészt politikai célú kisajátítására sor kerül.

Jakab Albert Zsolt – Vajda András

Szakirodalom

Bausinger, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris–Századvég Kiadó, Budapest.

Chayanov, Alexander V.

1986 (1966) *The Theory of Peasant Economy*. University of Wisconsin Press, Madison.

Gagy József

2009a Ankét a kisebbségkutatás helyzetéről. *Regio* 20. (3) 30–33.

2009b Modernizáció és motorizáció folyamata. Önjáró gép: önjáró életmód. In: Gagyi József – Pletl Rita – Ungvári Zrínyi Ildikó – Ungvári Zrínyi Imre – Varga Attila: *A társadalmi változások kommunikációs univerzuma*. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 21–45.

Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.)

2013 *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21. Kulturális gyakorlat és reprezentáció*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Jakab Albert Zsolt – Vajda András

2018 Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés*. (Kriza Könyvek, 43.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–28.

Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.)

2016 *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben*. (Kriza Könyvek, 39.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2017 *Örökség, archívum és reprezentáció*. (Kriza Könyvek, 40.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2018 *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés*. (Kriza Könyvek, 43.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Kovács Imre

2012 *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változása*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Marsden, Terry

1999 Rural Futures: The Consumption Countryside and its Regulation. *Sociologia Ruralis* 39. (4) 501–526.